

Tematika výchovy v přírodě v díle Jaroslava Foglara pohledem pedagogických pracovníků

Richard Macků^a, Jiří Němec^b, Ivo Jirásek^c

^a Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Katedra pedagogiky

^b Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra sociální pedagogiky

^c Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, Ústav školní pedagogiky

Redakci zasláno 19. 12. 2020 / upravená verze obdržena 19. 3. 2021 /
/ k uveřejnění přijato 20. 3. 2021

Abstrakt: Texty Jaroslava Foglara zasáhly několik generací čtenářů a opakovaně podnítily i zájem odborné veřejnosti. Dílčí výsledky, které popisujeme v tomto příspěvku, jsou součástí komplexního dotazníkového šetření (n = 1 174) s cílem popsat míru ovlivnění dílem J. Foglara; zejména jsme zjišťovali, které aspekty díla respondenti nejvíce oceňovali a které z nich následně aplikovali v reálném životě. Celkem se jednalo o 15 možných oblastí, z nichž jsme do analýzy pro tuto studii vybrali čtyři, které se nejvíce dotýkají tématu „výchova v přírodě“ – pobyt v přírodě a táboření, emotivní vnímání popisů přírody a krajiny, skupinovou soudržnost a celostní sebezvoje. Zjistili jsme, že respondenti s pedagogickou zkušeností významněji aplikují jednotlivé aspekty Foglarova díla ve své práci. Toto poznání jsme identifikovali jak u respondentů z řad profesionálních pedagogů, tak i dobrovolných instruktorů, vedoucích a lektorů. Nejzásadnějším způsobem dílo J. Foglara ovlivnilo skauty, a to i přes skutečnost, že žádný z textů ani jiných prvků Foglarova výchovného systému nemá své zastoupení v oficiálním výchovném programu Junáka.

Klíčová slova: Jaroslav Foglar, foglaring, skauting, výchova v přírodě, pedagogika volného času, nestátní neziskové organizace

Originální výchovné strategie a specifický přínos k české tradici výchovy v přírodě stejně jako autorství nemírného množství návodných textů činí ze skautského vychovatele, spisovatele a editora časopisů Jaroslava Foglara (1907–1999) olbřímí postavu, která si oprávněně zaslouhuje koncentrovanou pozornost pedagogiky volného času, příp. dalších pedagogických disciplín. Přiznejme zároveň, že zájem univerzitních pedagogických pracovišť je spíše minimalistický, rozhodně nesouměřitelný s vlivem, který tato osobnost a její dílo zanechaly ve výchovné praxi (Jirásek, 2017), a to na rozdíl od historického

diskursu při postupném zveřejňování archiválií z fondu v Památníku národního písemnictví (Kotyk & Lábusová, 2012), komiksových studií (Foret, 2012; Prokůpek et al., 2014), literární vědy (Dvorský, 2011; Hybler, 1987; Hamanová & Lábusová, 2008; Lopatka, 1991; Nezkusil, 1991; Vacke, 1988; Vučka, 2015), a dokonce i religionistiky (Hošek, 2017, 2018). Tím cennější je badatelský přínos zapálených zájemců z odborné i laické veřejnosti mimo akademická pracoviště, který je mnohonásobně vyšší, zejména s ohledem na rozkrývání historických a širších společenských kontextů Foglarova působení (Bauer, 2018; Nosek-Windy, 1999; Pírek, 1990; Zachariáš, 2007; Zapletal, 2007).

V našem příspěvku se zaměříme na reflexi literárního díla (foglarovek) i širšího sociálního hnutí („foglaringu“) pedagogickou optikou, a to v širším kontextu výchovy v přírodě, prioritně ve 20. století, ale také s ohledem k současnosti. To samo o sobě by nebylo příliš originálním počinem, takové úvahy již byly opakovaně předloženy jak čtenářům českým (Gintel, 2019; Jirásek, 2019), tak zahraničním (Jirásek et al., 2009; Jirásek & Turcova, 2017). Co činí tento příspěvek původním, je zejména argumentační opora o výsledky empirického výzkumu, který byl realizován poprvé v takovém rozsahu.

Mezi velmi dobře známá fakta patří mimořádně silná čtenářská oblíbenost, na níž především se zaměřovaly dosavadní průzkumy, a to i v dobách, kdy tato dětská dobrodružná literatura nemohla vycházet a byla odstraňována z veřejných knihoven. V průběhu dlouhých desetiletí – od ankety realizované časopisem *Vpřed* v roce 1947 (Pírek, 1990; Sohr, 1968) přes průzkum Památníku národního písemnictví v roce 1957 (Mrva, 1990), informace sdílené časopisem *Zlatý máj* v roce 1964 (Jírek, 1964), čtenářskou sondu mezi žáky učiliště zveřejněnou časopisem *Mladý svět* v roce 1988 (Lipčík, 1988), průzkum čtenářství uskutečněný veřejnými knihovnami na počátku 90. let (Uherková & Úlovcová, 1993; Urbanová & Matýsková, 1992) až k celostátní anketě *Moje kniha* v roce 2004 (Richter & Houšková, 2004) bylo opakovaně potvrzeno, že znalost foglarovek je v populaci vysoká, čtenářská obliba naprosto výjimečná a konstantní, nelišící se z hlediska pohlaví, osobnostně rozvojový vliv na respondenty dosvědčený. Zcela však do dnešní doby postrádáme strukturovanější výzkumnou sondu jak čtenářského prožitku, tak jeho působícího vlivu, a to s dostatečnými demografickými souvislostmi umožňujícími detailnější závěry o pedagogickém vlivu Jaroslava Foglara a jeho díla.

1 Bohatá tradice výchovy v přírodě v českých zemích

Obyvatelé České republiky mohou být na vlastní tradice pobytu a výchovy v přírodě opravdu hrdí. Dlouhodobé působení, převzetí světových konceptů i tvorba zcela původních forem, vysoká míra organizované i neorganizované členské účasti, to vše nás řadí na přední místa v pomyslném interkulturním srovnávání. Snad každý druhý Čech byl formován některou z podob výchovy v přírodě, protože zde aktivní činnost provozovaly všechny hlavní světově působící organizace a také organizace původní, zde vzniklé, jež se tímto edukativním stylem zabývaly.

Předběžnou poznámku učiňme ke známému faktu, že výchova v přírodě v Čechách a na Moravě, stejně jako celková duchovní atmosféra, kultura a životní styl na tomto území, nebyla od přelomu 19. a 20. století až do období po druhé světové válce tvořena a formována výlučně „českým živlem“, ale rovněž německou národnostní menšinou. Německé turistické spolky, stejně jako německé mládežnické organizace, u nás hrály velmi významnou roli při profilaci specifického edukačního oboru a trávení volného času v přírodě; navíc byly spjaty s obdobnými organizacemi v Německu a Rakousku. Mládežnické spolky Wandervogel, Pfadfinder či katolická mládežnická organizace Staffelsein – kromě jiných – bezpochyby ovlivnily tradice výchovy v přírodě v Čechách a na Moravě. Protože je však tomuto tématu věnována speciálně zaměřená literatura (Jelínek, 2008; Kasper & Kasperová, 2016), a protože Jaroslav Foglar psal výlučně česky, omezíme se v tomto úvodu pouze na české národnostní prostředí.

Na českém a moravském území, stejně jako v jiných částech světa, se výchova v přírodě počala rozvíjet na konci 19. století v návaznosti na hnutí romantismu reagujícího na přehnaně přebujelou racionalitu osvícenství. Ozvuky rousseauovského romantického návratu k přírodě coby léku na kulturní a civilizační neduhy, včetně odmítání společenských institucí, do značné míry našly živnou půdu v hnutí amerických transcendentalistů (Emerson, 1927; Thoreau, 2006). Ti zdůrazňovali přírodu a pobyt v ní jako mnohem vhodnější prostředí pro duchovní rozvoj člověka ve srovnání s městským hlomozem; doporučovali život vedený prostým životním způsobem. Rovněž urputně propagovali roli aktivní tělesné aktivity v přírodě, konkrétně chůze (Thoreau, 1995). Právě pěší pohyb v přírodní krajině může být jistým pojítkem mezi americkými transcendentalisty a turistikou, která je vnímaná jako svébytný český přínos k výchovným možnostem pobytu v přírodě, tedy k „outdoor

education“ (Martin et al., 2016). Nedílnou součástí turistiky je – na rozdíl od turismu, tedy cestovního ruchu – aktivní fyzický pohyb: chůze, pádlování, lyžování nebo jízda na kole, tedy tělesná aktivita, která pomáhá překonávat terénní překážky při návštěvě zajímavých oblastí v propojení s poznáváním přírodních a kulturních jevů (Neuman et al., 2000). Klub českých turistů od svého založení (1888) až do dnešních dnů mj. pečuje o mimořádně hustou síť turistických cest s dokonalým značením.

Také myšlenky sira Roberta Baden-Powella, britského důstojníka a zakladatele světového skautingu, našly u nás živnou půdu ke svébytnému rozvoji. Původní a vojenským výcvikovým drilem poměrně charakteristický, styl skautingu do českého prostředí uvedl a do podoby českého Junáka upravil středoškolský učitel Antonín Benjamin Svojsík (Svojsík, 1912). I po století své existence si tento styl neformálního vzdělávání zachoval své základní rysy působení: organizaci v družinách a oddílech, pravidelný týdenní program nabízející na schůzkách, výpravách i letních táborech celou řadu aktivit dle věkových specifik vlčat, skautů, roverů a old skautů a propracovaný systém zkoušek a odborností proměňujících výchovu v sebevýchovu. Aktivity nabízejí široký repertoár činností včetně her, zálesácké praxe, zpěvu a divadla, toulek přírodou i budování táborových staveb (Šantora, 2014; Šantora et al., 2012). Mimochodem, dřevěné stanové podsady pro letní táboření používané již od počátku 20. století vynalezli právě čeští skauti. V období první československé republiky existovaly četné skautské spolky profilované na rozmanitých ideových platformách: mezi desítkami z nich byl nejvýznamnější Svaz junáků-skautů RČS, druhou nejpočetnější byla levicově orientovaná Federace čs. skautů, ale svoji organizační svébytnost si budovali rovněž národně-socialističtí Junáci volnosti, agrárníčtí Švehlovi junáci, komunističtí Spartakovi skauti práce, církevním klérem řízení Katoličtí skauti, dále Skauti dělnických tělocvičných jednot či svaz židovských skautů Techeleth-Lavan (Bauer, 2018). V současnosti je nejvýznamnější skautskou organizací u nás spolek Junák – český skaut, menšími organizacemi jsou Svaz skautů a skautek České republiky, Skaut – český skauting ABS, Skaut – S.S.V. (skauti a skautky vpřed) či křesťansky orientovaní YMCA skauti a Klub Pathfinder.

Pomyslnou protiváhou k disciplinovanému a pevněji organizovanému skautingu se stal rovněž již na počátku minulého století *woodcraft*, do češtiny pěkně překládaný jako „lesní moudrost“ (nejenom dovednost či řemeslo). Toto hnutí je pevně spojeno se spisovatelem a zručným ilustrátorem Ernestem

Thompsonem Setonem, který použil romantický obraz idealizovaného indiána jako vzor a příklad hodný napodobení (Seton, 1991). Ten pak propojil s moudrostí přírody, přirozeností a symbolikou táborového ohně (síla, krása, pravda a láska coby ideály ducha, těla, mysli a služby). Hlavní programovou složkou se stalo táboření, práce se dřevem, dovednosti potřebné pro pobyt v přírodě, rukodělná činnost, písně a vyprávění příběhů šířících krásu do okolního světa (malebnost ve všem). Propracovaný systém zkoušek – poct, orlích per – je motivován příběhem stoupaní na horu, metaforou, že odznaky vykonaných činů nejsou nějakou cenou, ale ukazatelem, jak daleko se jejich nositel dostal. Na vzniku prvního woodcrafterského kmene na našem území (s názvem Děti Živěny) má hlavní zásluhu Miloš Seifert (Seifert, 1920), který se stal rovněž náčelníkem první takto zaměřené organizace v Evropě (1922), nesoucí z historických důvodů poměrně dlouhý název *Zálesácká liga Československá – The Woodcraft of Czechoslovakia. Československá obec junáků Psohlavců a horních chlapců*. Již v roce 1923 však byla organizace přejmenována na Ligu lesní moudrosti. Přes dílčí organizační změny a proměny názvů již v období první republiky a rovněž přes ideovou různorodost alternativních organizací (Liga pro výchovu přírodou „Moudrost lesa“, Liga čs. woodcrafterů, Internacionální socialistická asociace woodcrafterů aj.) je v dnešní době organizací navazující na tuto tradici Liga lesní moudrosti.

Poslední myšlenkový rámec, který výrazně formoval českou podobu výchovy v přírodě, je tramping (Hurikán, 1990; Hurych, 2013; Krško et al., 2019; Waic & Kössl, 1992). Svobodomyšlné, nespoutané a neorganizované trávení volného času spočívá zejména ve víkendových útěcích z měst a městeček do lesů, lůna přírody a trampských osad. Tato specifická subkultura, která se staví proti většinovému konzumerismu, využívá romantických kulis indiánského a kovbojského života, přezdívek založených na koloritu divokého západu, samosprávě osad v čele se šerifem, pozdravu rukou se zalomenými palci. Trampská hudba plná tklivé romantiky se postupně vyvinula ve specifický žánr s pěveckými soutěžemi; sportovní klání mezi trampy a jejich osadami (střelba z luku, zápasení, přetahování, volejbal, nohejbal, kanoistika) zajistila průnik trampského prostředí do vrcholového sportu, a dokonce i do olympijského hnutí.

Daný přehled není pochopitelně úplným. Mimořádně silný vliv sehrála např. také YMCA – Young Men's Christian Association, stavící na idejích křesťanské sebevýchovy prostřednictvím rozvoje těla, duše i ducha, včetně

programových prostředků sportu a táboření v přírodě (Tlustý, 2017; Tlustý & Štumbauer, 2013). Tato organizace působila v naší zemi již od roku 1921 a působí i dnes. Nicméně se zdá, že na rozdíl od výše zmíněných specificky českých přístupů (turistika a tramping), resp. zřetelných národních úprav a proměn celosvětově působících organizací (skauting a woodcraft), není činnost YMCA natolik proměněna s ohledem na místní historické, kulturní i přírodní podmínky jako ostatní výše zmíněné postupy. A právě s ohledem na tuto charakteristiku jsme ideový, programový i organizační výběr forem výchovy v přírodě v Čechách nastínili.

2 Foglar a foglaring jako prolínání světů: ideové, organizační i personální průniky českých tradic výchovy v přírodě

Lehce naznačené kontury několika hlavních formací, jež utvářely svébytný ráz české verze výchovy v přírodě, samozřejmě nelze brát příliš rigidně ve smyslu zřetelné kategorizace. Pro sociální život, výchovu v přírodě nevyjímaje, platí vždy vzájemné ovlivňování, přejímání vzorů a napodobování zkušeností, hledání pevnějších tvarů a jejich proměna dalšími jevy a novými skutečnostmi. Při podrobnějším pohledu, který zde však s ohledem na rozsah není možný, by bylo zajímavé sledovat, jak jednotlivé ideje, formy i organizační uskupení vznikají a ustavují se vedle sebe, ale současně se vzájemně prolínají, jak se různé osobnosti účastní aktivit v několika naznačených směrech a angažují se v různých organizacích, jak oddíly či jiná uskupení přecházejí z jedné organizace do druhé, a naopak jak se ustavují nové na základě potřeby diferenciací, jak to vše vytváří svérázný konglomerát myšlenek, osobností i programových prvků, které teprve dohromady budují ucelenou historickou tradici. Velmi dobře patrné je to právě na osobnosti a díle Jaroslava Foglara, „který mezi nejvyšší ctnosti mladého člověka povýšil vztah k přírodě“ (Bartíková, 1999, s. 43).

Jak jsme uvedli v úvodu, osobnost a dílo Jaroslava Foglara jsou hodnoceny z mnoha různorodých oborových kontextů a odlišných hodnotových preferencí. Protože se zde zaměřujeme pouze na výchovu v přírodě, uvedme alespoň notickou, že právě výchovné zaměření díla bývalo v hodnotících diskusích stavěno do protikladu ke kritickým literárněvědným názorům; přelomový vliv je rozpoznán u komiksových studií, otázky ohledně působení knih nábožensky indiferentního autora si klade religionistika. Protože

následující odstavce upozorňují na pozitivně laděné hodnocení s ohledem na autorovu fascinaci přírodou a jejím edukativním využitím, doplňme, že ideové střety, zejména z pohledu pedagogické apologie na jedné straně a kritických šlehů ze strany poměřující romány kritérii umělecky hodnotné beletrie, jsou zpracovány jinde (Jirásek, 2007; Zapletal, 2007). Dodejme rovněž, že relativně vysoký zájem o tuto tematiku dokazuje nejmladší generace badatelů, když v databázi vysokoškolských kvalifikačních prací můžeme v současné době evidovat 436 bakalářských a diplomových prací pojednávajících o Jaroslavu Foglarovi.

Později slavný spisovatel a vychovatel byl v mládí skautingem doslova ohromen, této volnočasové výchovné metodě naplno propadl, stala se nejen jeho celoživotní láskou (Foglar, 2005c), ale i náboženstvím (Foglar, 1998). K tomu však musíme připočíst dva životní aspekty, již od dětství pevně formulované: schopnost prožívat a popisovat přírodniny i krajiny a nesmírné cenění papíru a psaní proměňující dětskou zálibu v celoživotní mánii. Jak sugestivně popisuje v necelých čtrnácti letech (Foglar, 2005c, s. 40):

Maloval jsem ohnivě červené západy slunce, díval jsem se na hvězdné nebe, měsíční noci mě vzrušovaly tak, že jsem v noci tajně opouštěl lůžko a oknem se díval do dvora domovního bloku na ztichlé střechy a stříšky v měsíčním jasu a psal jsem o těch bílých nocích básně. [...] Odchod ledů v jiskřivé záři únorového slunce, zurčení potůčků, křičící rackové nad řekou, jehnědy, jaro, vůně vzduchu i země a první trávy, pak rozkvétající louky, barevná oblaka zhlížející se ve vodních tůních, východy slunce, daleké výhledy do kraje – a zase potom podzimní nálady s vůní vadnoucího listí – to vše mi učarovalo a barevně zkrášlilo celý můj chlapecký život.

Vše dohromady se pak zrcadlí zobrazuje v jeho svébytném výchovném systému. Píše chlapecké příběhy ze skautského oddílu (Foglar, 2005a, 2005b), ze školní třídy (Foglar, 1999) či z obou societ současně (Foglar, 2004), stejně tak z prostředí vrstevnických mikrokolektivů, klubů (Foglar, 2003a) či neorganizovaného přátelského vztahu dvou chlapců (Foglar, 1996). Podrobné popisy přírody, resp. hlubokého, až extatického vnímání jejích krás, jsou zaneseny snad do všech foglarovek. Snaží se čtenáře navést na cestu vlastního pozorování, všímání si detailů, uvědomování si proměnlivosti přírody a bohatství pronikajícího do nás skrze všechny smysly.

Foglarovy popisy vnímání přírody jsou vsutku charakteristické a jedinečné. Na příkladu několika různorodých románů (Foglar, 1996, 1999, 2003a)

můžeme ilustrovat několik ukázkových typizací. Z ročních období si zvláštní pozornost zasluhuje jaro a podzim, neboť na jaře je patrná čistá jarní modř dubnového nebe, je slyšet hučení větru v telegrafních tyčích a drátech, jarní vůně z nesmírných záhadných dálek charakterizuje konec zimy. Na začátku podzimu naopak přicházejí zlaté dny, kdy je cítit nasládlá vůně odumírání a jsou vidět stříbrné závoje babího léta, žlutnoucí a červenající listy, vše se chvěje smutkem z odchodu léta. Z denních časů nejvíce pozornosti poutá stmívání a západ slunce hrající proměnlivou hru barevnosti, kdy červánky zaplavují krajinu, nebe hoří nachem a vše je plné červených stínů. Opakem takového dne je pak měsíční noc, kdy bílá luna v úplňku proměňuje kraj ve stříbro a její kouzelný svit zalévá kraj, kdy sem větřík zanáší vůni otav z dalekých luk, sýček chvílemi zahouká z černého stínu, žába v rákosí zaskřehotá a na řece temně hučí proud. Všimněme si nejenom vizuální podoby přírodnin, ale rovněž zaujetí vůní, rozmanitostí zvuků, zcela nepochybně i přímým tělesným kontaktem zakoušení jednotlivostí i krajiny, tedy co nejintenzivnějšího zpřítomnění přírody a přirozenosti.

Signifikantně vyjadřuje Foglar podstatu této rozjitřené vizualizace v krátkém textu:

Pojď se mnou tam, kde nebe je vysoké a modré a kde oblaka bílá rychleji než kde jinde plují. Slyšíš tu píseň větrů v korunách borovic? Slyšíš tu píseň dálek závratných? Tiše a velebně šumí hlavy stromů. Záře slunce červenavá stéká po jejich rozpukaných kmenech a vůně pryskyřice tě omámí. A večer oheň táborový tam do tmy pak zasvítí a vyvolá v tobě pocity, které otřesou tvou duší... (Foglar, 2001b, s. 6).

Je to romantika? Jistě, ale ne jenom. Je to obdiv k přírodě? Ano, kromě jiného. Je to ukázka, jak smyslové počítky způsobují lyrické chvění a přinášejí příslib magické iniciace zasvěcení. Je to sdílená touha prožití přelomového okamžiku. Autor navíc nabízí osobní průvodcovství, tedy pedagogické vedení. Slova tak nejsou planým apelem, ale podnětem ke společnému trávení volného času, ke společnému objevování a detailnímu všímání si krás světa. Průvodce upozorňuje na to, čeho bychom si sami ani nevšimli: na prostorovou výši a dálku, rychlost pohybu mraků, viděné obrazy červené sluneční záře, modré nebe a bílá oblaka, svit ohně, slyšené písně větrů a dálek, šum stromů, vůni pryskyřice. Bedlivé vnímání přírody všemi smysly ve společenství souvěrců (protože táborový oheň je společenským rituálem) umožňuje zakusit duševní vzruch a otřes, kdy nic už nemůže být stejné jako dřív... Jedná

se o mysteriózní zkušenost radikálně proměňující svět každodennosti v poetické vytržení. Obohacuje jej o otřesy duše spirituálního rozměru a okamžiky zásadního životního zlomu iniciačního zasvěcení a osobní transformace (Vučka, 2018). Obdobně jako náboženská konverze může takový silný prožitek v přírodě proměnit horizont celého života, rozšířit dosavadní životní směřování o nové možnosti životního smyslu, otevřít příležitost celoživotní transformaci (Jirásek, 2019, 2020).

Dílo Jaroslava Foglara se však nezužuje pouze do spisovatelských popisů atmosféry podnícené pobytem v přírodě. Jeho jméno je možné vnímat rovněž v mezích výše zmíněné eklektičnosti či ideového, programového, organizačního i personálního propojování a mísení, vzájemného ovlivňování a spolupůsobení. Není pochyb o tom, že se stal svérázným symbolem skautingu, a to nejenom tím, že po 60 let nepřetržitě vedl skautský oddíl Dvojka, že veškerou svoji výchovnou i autorskou intuici věnoval této organizaci. Stal se současně znakem překračování pevně vymezených skautských hranic, kdy podněcoval a organizoval kluby čtenářů, svými systémy zkoušek (13 bobříků, Modrý život aj.) alternoval systém skautských odborek, takže jeho ucelený a holisticky působící výchovný systém (Jirásek, 2007) může být vnímán i jako „výčep skautingu přes ulici“ (Anonym, 2010). Nechtěl totiž oslovit pouze několik desítek tisíc členů skautské organizace, ale usiloval o nabídku atraktivního volnočasového programu pro statisíce dětí. Díky tomu můžeme i dnes číst doznání v hlášení jednoho z tisíců čtenářských klubů časopisu *Vpřed*, totiž že Jaroslav Foglar „nás přivedl svými knihami do náruče přírody“ (Pírek, 1990, s. 80).

Další ukázkou překračování pevných hranic může být jeho vztah k trampingu. Na jedné straně jej můžeme označit za zřetelného odpůrce trampů coby „divokých skautů“, jak je patrné z jeho textů pojednávajících o trampské partě zarostlých a nečistých individuí „Zelené vesty“, ztvárněných, jak v komiksu nabádají mladistvé ke kouření (Foglar, 2003b), v románu pak přímo přestupujících zákon (Foglar, 2001a). Foglarův jeho osobní vztah k trampingu a trampům nicméně rozhodně nebyl tak negativní, jak dosvědčuje dochovaná korespondence s celou řadou výrazných trampských osobností (např. Bohuslav Čepelák – Irčan, Marko Čermák či Rudolf Noha – Rudan), stejně jako s trampskými osadami, často doplňujícími korespondenci svými časopisy a dalšími materiály. Je patrné, že se stal přímo ikonou či „tote-mem“ mnoha trampských osad, takže je možné vnímat pronikání trampingu,

skautingu, foglaringu a dalších variant pobytu v přírodě do hybridní podoby sebevýchovných volnočasových aktivit (Mareš, 2018).

Stejně tak si nelze bez Foglara a foglaringu, ať už v přímé návaznosti nebo v neuvědomovaném přejímání určitých prvků pronikajících přes jiné kontexty, představit žádný z dalších směrů, proudů či organizací zabývajících se po druhé světové válce v Čechách výchovou v přírodě: ať to byly svébytné tábornické školy v rámci ČSM v 60. letech (Snopek et al., 1969; Stárek, 1974), experimentální projekty, zejména proslulý Gymnasion v rámci SSM v 70. letech (Jirásek, 2013), či na ně navazující Prázdninová škola ČÚV SSM, dosud aktivní jako Prázdninová škola Lipnice (Holec, 1982; Jirásek & Svoboda, 2015; Neuman & Hanuš, 2007), stejně jako ekologicky a na ochranu přírody zaměřené hnutí Brontosaurus (Brenner, 2018; Jehlička & Smith, 2017) aj.

Proto jsme si za cíl vytyčili hlubší prozkoumání toho, jakým způsobem čtenáři (zejména ti z řad pedagogických pracovníků) vnímají a prožívají dílo Jaroslava Foglara, především s ohledem na rozměr pobytu v přírodě, a také zda lze dosvědčit reálný vliv, který tato četba mohla mít na změnu života čtenářů.

3 Metodologie

Cílem dílčího výzkumu v rámci našeho tématu bylo zjistit, zda a popřípadě jakou měrou respondenti-pedagogové oceňují dílčí oblasti díla J. Foglara, které jsou spojeny s přírodou (tábořením, romantickým a dobrodružným pobytem v přírodě) a zda se domnívají, že inspiraci (vzory) z těchto oblastí přenášejí do svého životního stylu (každodenního života). Dále nás zajímalo, do jaké míry se liší odpovědi respondentů z řad pedagogů a ostatních respondentů. Takto koncipovaný výzkumný cíl byl začleněn do širšího výzkumného záměru, v rámci kterého jsme si kladli obecnější výzkumnou otázku: jak vnímají respondenti našeho výzkumného souboru míru ovlivnění dílem J. Foglara. Zjišťovali jsme zejména, které aspekty díla respondenti nejvíce oceňovali a které z nich se pak následně staly určitými vzory hodnými následování i v reálném životě. Mluvíme-li o oblastech nebo aspektech díla, máme zde na mysli jasně specifikované kategorie, které jsou zejména při četbě děl J. Foglara patrné: apel ke zdravému životnímu stylu (především bez kouření a alkoholu), správnému charakternímu jednání spojovanému často s výzvou pomoci slabším i k dobrovolnické práci, dále inspiraci pro pobyt a táboření ve volné přírodě apod. Tyto oblasti vzešlé ze zevrubné obsahové

analýzy díla J. Foglara byly již dříve popsány v dílčích studiích (Hošek, 2017; Jirásek, 2007; Sohr, 1968; Zachariáš, 2007; Zapletal, 2007), a proto jsme je mohli transformovat do jednotlivých škálových položek dotazníku a předložit respondentům, abychom popsali jejich postoje a odpověděli na otázky položené výše.

Data pro následnou analýzu jsme shromažďovali prostřednictvím dotazníku, který sestával ze tří oblastí. V první části jsme začlenili položky zjišťující obecnější vztah respondentů k dílu J. Foglara (první kontakt s dílem, typické zdroje pro percepci díla a jejich preference, intenzita vztahu k dílu, možná míra ovlivnění apod.). Do druhé hlavní části jsme zakomponovali škálové položky, které zjišťovaly, které z oblastí díla respondenti¹ oceňovali (např. esteticko-umělecké literární kvality textu; příběhy/zápletku vtahující čtenáře do děje; vzor hlavních postav; vrstevnickou soudržnost; výzvu k celostnímu seberozvoji apod.). Celkem se jednalo o patnáct položek, ke kterým se respondenti vyjadřovali, tzn. odpovídali na otázku, které z oblastí oceňovali. Svoji odpověď mohli umístit na sedmibodové škálové kontinuum od „rozhodně ano“ po „rozhodně ne“. V analogickém duchu jsme vytvořili a začlenili set jedenácti položek², které zjišťovaly, které z oblastí se staly zdrojem inspirace pro začlenění do reálného života. Předmětem analýzy v této studii budou položky popsány dále v tabulce 2.³ Třetí sekce dotazníku byla tvořena položkami sledujícími sociologické indikátory respondentů, jako je např. pohlaví, věk, vzdělání, profese apod., které v následné analýze sloužily zejména jako tzv. grupovací položky, prostřednictvím kterých jsme hledali souvislosti mezi jednotlivými proměnnými a též pro deskripci výzkumného souboru. Jak je patrné z uvedeného, dotazník obsahoval položky, prostřednictvím kterých jsme shromažďovali zejména nominální a ordinální data.

¹ V textu používáme často pojem respondent a čtenář. Přestože respondenti se s dílem J. Foglara mohli seznámit i prostřednictvím jiného zdroje než jen jako čtenáři knih či komiksů, pracujeme s těmito pojmy jako s adekvátními synonymy.

² Počet těchto oblastí jsme redukovali tak, aby se jednotlivé položky obsahově nepřekrývaly a hypoteticky je bylo možné aplikovat do reálného života.

³ Ze všech položek vybíráme právě zmíněné čtyři s odkazem na zaměření tohoto čísla časopisu (výchova v přírodě) a cílovou skupinu jeho čtenářů (pedagogové). Popis komplexních výsledků je nad rámec rozsahu textu; čtenáře proto odkazujeme na naše dílčí studie vztahující se k dalším tématům obsaženým v dotazníku (religionistické aspekty díla, pohyb a zdravý životní styl, etická témata aj.) a na ucelenou monografii (Jirásek et al., 2021) a na ucelenou monografii (Jirásek et al., 2021)..

Vzhledem k vymezenému cíli výzkumu jsme realizovali záměrný výběr. Podmínkou účasti ve výzkumu (kritériem výběru) byla zprostředkovaná nebo přímá nezprostředkovaná⁴ zkušenost s dílem J. Foglara. Ptáme-li se, zda čtenáři (respondenti) oceňovali některé oblasti díla J. Foglara a aplikovali je do reálného života, pak by náhodný výběr sledoval jiné záměry, např. jak je v populaci zastoupeno čtenářství díla J. Foglara, jak jsou tyto knihy čteny a oblíbeny v kontextu jiných apod. Potencionální respondenty jsme oslovili prostřednictvím motivačního dopisu s žádostí, aby případnou výzvu k vyplnění dotazníku dále šířili ve svém okolí a směřovali ji ke „komunitám foglarovců“. Právě z tohoto důvodu jsme primárně oslovovali dětské a mládežnické organizace (Junák, Pionýr, Česká tábornická unie, Sdružení přátel J. Foglara a weby s foglarovskou tematikou, např. Bohoušek, žádost jsme také šířili prostřednictvím sociálních sítí) s cílem maximalizovat výběrový soubor respondentů se znalostí uvedené problematiky. Sběr dat probíhal v letních měsících roku 2020⁵ a celkem jsme na konci září měli k dispozici data od 1174 respondentů. Byli jsme překvapeni relativně velkou motivací respondentů vyplnit dotazník i veskrze pozitivními ohlasy, které jsme obdrželi prostřednictvím e-mailů a též volných výpovědí v rámci jedné otevřené položky dotazníku. Respondenti oceňovali zejména výzkumný zájem o dílo J. Foglara, poukazovali též na obtížnost některých položek a doplňovali svoje vlastní zkušenosti a příběhy dokládající vliv díla J. Foglara na jejich osobní život. Podívejme se nyní detailněji na popis výzkumného souboru (viz tabulka 1), ve kterém bylo zastoupeno 686 mužů a 484 žen.⁶ Nejčteněji byli zastoupeni respondenti ve věkovém intervalu 30–50 let – 661 účastníků (cca 56 %), přičemž první kontakt s dílem (knihou, komiksem apod.) proběhl typicky již před 12. rokem života (965 respondentů, 82 %).

Výběrový soubor byl charakteristický výrazným zastoupením respondentů s vysokoškolským vzděláním (704, tj. 60 %) a společně s respondenty s postgraduálním vzděláním nebo vědeckou přípravou (162, tj. cca 14 %) tvořili 74% podíl v souboru. Jak jsme předpokládali, jednalo o respondenty s poměrně výrazným zájmem o dílo J. Foglara. Tuto skutečnost jsme

⁴ Přímou zkušenost jsme definovali zejména jako čtenářství románů, povídek, komiksů, metodických příruček apod. Nepřímou pak seznámení s dílem prostřednictvím dílčích fragmentů v podobě např. her, celotáborových her, besed a též široké oblasti odborné literatury, která byla publikována o díle J. Foglara.

⁵ Pilotní sběr proběhl v květnu roku 2020, jeho cílem bylo ověřit srozumitelnost položek, hlavní sběr probíhal od konce května do poloviny září téhož roku.

⁶ Čtyři respondenti pohlaví neuvedli.

zjišťovali prostřednictvím pětibodové škály (zcela bez zájmu – s mimořádně intenzivním zájmem). Se zájmem sledovalo dílo 377 (32 %) respondentů/respondentek, s intenzivním zájmem 476 (41 %) a s mimořádně intenzivním zájmem 272 (23 %) respondentů/respondentek. Tato data jsou v relaci i s mírou prožívání četby (díla). 525 (45 %) respondentů/respondentek prožívalo dílo s větší mírou intenzity a 558 (48 %) se hlásilo k charakteristice největší míry prožívání („hlta/a jsem příběhy jedním dechem a dost často jsem se vnitřně identifikoval/a s jednajícími postavami“). V dotazníku jsme se také ptali, prostřednictvím jakých podob (forem) čerpali respondenti nejčastěji zkušenost s dílem.⁷ Čtenáři a čtenářky se obvykle s dílem J. Foglara seznámili prostřednictvím literárního zpracování (romány, povídky apod.) – 1 004; druhou nejpočetněji zastoupenou kategorií byly komiksy (obrazová tvorba) – 701. Ostatní kategorie jako dramatické umění (rozhlasová/divadelní hra, film, seriál), metodické a návodné příručky (kroniky apod.) a konečně jiná forma jako osobní setkání, oddílová činnost, beseda apod. byly zastoupeny přibližně 250 respondenty/respondentkami. Seznámení prostřednictvím odborné literatury o J. Foglarovi byla zastoupena cca devadesátkrát.

Jak jsme již naznačili výše, výzkumný soubor je charakteristický vysokým podílem vysokoškoláků s relativně velkým zájmem o dílo, jeho silným prožíváním a prvním kontaktem již před dvanáctým rokem. Pokud jsme výše uvedli, že naším cílem bylo sledovat rozdíly v odpovědích respondentů, kteří vystupují v roli pedagogů – ať už profesionálních nebo při dobrovolnické činnosti v rámci některé z nestátních neziskových organizací – doplňme, že respondentů, kteří jako zaměření své profese uvedli školství a věda, bylo 390 (33 %), jednalo se tedy o nejpočetnější profese v našem výzkumném souboru. Jen 186 (16 %) respondentů nemělo žádnou zkušenost s pedagogickou prací; téměř polovina (579 respondentů) měla zkušenost s rolí animátora, instruktora nebo vedoucího a 409 (35 %) bylo nebo je profesionálními pedagogy (učiteli, instruktory apod.).

⁷ Respondenti v této položce mohli vybírat z více odpovědí, a tak celkový součet četností jednotlivých kategorií neodpovídá absolutnímu počtu výběrového souboru.

Tabulka 1*Statistické indikátory respondentů/respondentek výběrového souboru*

Pohlaví	Muž 686	Žena 484	Bez odpovědi 6			Celkem 1174
Věk	0–25 147	26–35 267	36–45 380	46–55 179	56–65 159	66 a více 42
Vzdělání	základní 13	vyučen/a nebo SŠ bez matu- rity nebo aktuálně studující 49	střední škola s ma- turitou nebo vyšší odborná škola nebo aktuálně studující 246	bakalářské, vysokoškol- ské nebo aktuálně studující 704	postgradu- ální, vědec- ká příprava nebo aktu- álně studu- jící 162	
Zaměření profese	administra- tiva vč. státní správy a sa- mosprávy 155	služby a prodej (mimo finančních, stavebnictví a IT) 109	finanční služby 25	stavebnictví 46	informační a komuni- kační tech- nologie 126	výroba 52
	zemědělství, lesnictví a rybářství 18	ozbrojené složky 19	školství a věda 390	zdravotnic- tví 57	umění 47	aktuálně nemám zam. 130
Časová perspekti- va setkání s dílem	do 12 let 965	do 17 let 176	v dospělosti 26	nikdy 7		

4 Výsledky

Dle očekávání jsme u našeho záměrného výběru respondentů zaznamenali vysokou míru ocenění jednotlivých aspektů díla J. Foglara a jejich aplikace do běžného života. Nejnižší skóre na sedmibodové škále, kde respondenti odpovídali od rozhodně ne (–3) po rozhodně ano (+3), zaznamenaly položky v oblasti spirituální inspirace (*Na díle jsem osobně oceňoval/a / prožíval/a*

spirituální hodnoty jako funkční ekvivalent náboženství: průměr odpovědi -0,63, modus činil -1 a byl zastoupen 268krát); naopak nejvyšší skóre znamenala položka *Na díle jsem osobně oceňoval/a / prožíval/a příběhy (zápletku) vtahující čtenáře do děje* (průměr odpovědi 2,2, krajní škála +3 byla zároveň modem a zastoupena 668krát). Dále se při popisu výsledků zaměříme jen na položky, které mohou být zajímavým svědectvím o pedagogické inspiraci Foglarovým dílem. Konkrétně šlo o položky uvedené v tabulce 2.

Tabulka 2

Dotazníkové položky zahrnuté do analýzy

Na díle Jaroslava Foglara, ale zejména při četbě, jsem osobně oceňoval/a / prožíval/a:

A1 pobyt v přírodě a táboření

A2 vrstevnickou soudržnost, spoluúčast na životě klubu (oddílu, třídy, party apod.)

A3 výzvu k celostnímu seberozvoji ve všech oblastech života

A4 emotivní vnímání popisů přírody a krajiny

Do svého života jsem reálně aplikoval/a:

B1 pobyt v přírodě a táboření

B2 vrstevnickou soudržnost, spoluúčast na životě nějakého společenství (oddílu, třídy, party apod.)

B3 výzvu k celostnímu seberozvoji ve všech oblastech života

B4 emotivní vnímání přírody a krajiny

Dílo J. Foglara, zvláště jeho texty, jsem vnímal/a z hlediska jeho obsahu zejména jako:

C inspiraci pro svoji pedagogickou práci (instruktora, vedoucího, učitele, vůdce apod.)

Z tabulky 3 je zřejmé, že respondenti nejvíce oceňovali pobyt v přírodě a táboření (A1) a uváděli také, že jej reálně aplikovali do života (B1). Podobně byla oceňována i vrstevnická soudržnost (A2), nicméně respondenti nevyjádřili, že by ji v takové míře dokázali aplikovat do vlastního života (B2). Pokud jde o emotivní vnímání přírody a krajiny, zjistili jsme zajímavou skutečnost, kdy sice respondenti takový popis přírody a krajiny (A4) nijak zvlášť neoceňovali, nicméně poměrně výrazným způsobem emotivní vnímání přírody a krajiny (B4) aplikovali do svého života.

Tabulka 3

Popisné statistiky proměnných A1–B3

	N platných	Průměr	Medián	Modus	Četnost modu	Sm. odch.
A1	1167	2,02	3	3	629	1,42
A2	1167	1,77	2	3	488	1,45
A3	1167	0,86	1	2	260	1,75
A4	1167	0,93	1	3	266	1,73
B1	1167	1,66	2	3	512	1,65
B2	1167	1,28	2	3	335	1,67
B3	1167	0,66	1	1	258	1,75
B4	1167	1,3	2	3	369	1,74
C	1108	0,53	1	3	260	2,07

Dále jsme zjišťovali, zda existují rozdíly v posuzování těchto oblastí mezi různými skupinami respondentů: na základě formy, skrze kterou se respondenti seznámili s dílem J. Foglara (1 – metodické a návodné texty, 0 – ostatní); dále na základě charakteru jejich profese (1 – školství a věda, 0 – ostatní) a na základě jejich pedagogické zkušenosti (1 – instruktor, vedoucí, animátor, dobrovolný pracovník, 2 – profesionální pedagog, učitel, instruktor apod., 0 – žádná zkušenost). V neposlední řadě nás zajímalo, zda hodnocení respondentů zapojených do činnosti v některé z neziskových organizací ovlivňuje jejich hodnocení pojednáváných položek. Rozdíly jsme zjišťovali podle optického posouzení generovaných grafů a na základě neparametrických testů. S využitím Kruskal-Wallisova a Mann-Whitney testů jsme postupně testovali nulové hypotézy následující struktury: volba odpovědi na škále skupiny x a skupiny y se statisticky významně neliší, jinými slovy, rozdíl mediánů určitého stupně názoru u skupiny 1 a skupiny 2 je statisticky nevýznamný.

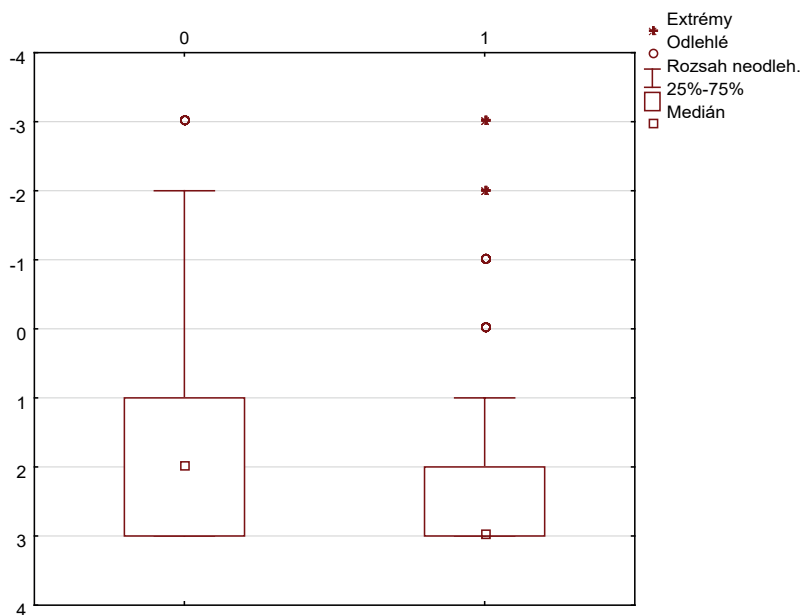
Liší se u jednotlivých proměnných hodnocení na škále v závislosti na formě, kterou se respondenti seznámili s dílem J. Foglara?

Statisticky významné rozdíly jsme zaznamenali u všech sledovaných proměnných (tj. A1–A4, B1–B4, C), pokud jsme srovnávali odpovědi respondentů, kteří se (kromě jiných forem) seznámili s dílem J. Foglara skrze metodické a návodné texty (sk. 1: 267 respondentů) s odpověďmi těch respondentů, kteří tento charakter textu pravděpodobně neznají či nevyužívají (sk. 0). Na hladině významnosti $p < 0,01$ bylo možné zamítnout formulaci nulové

hypotézy pro všechny uvedené proměnné; tito respondenti tedy významně více oceňují uvedené kategorie, popř. uvádí, že je aplikují do života. Pro příklad uvádíme dva tzv. krabicové grafy pro situace, ve kterých je rozdíl markantní i vizuálně (Obrázek 1 a Obrázek 2).

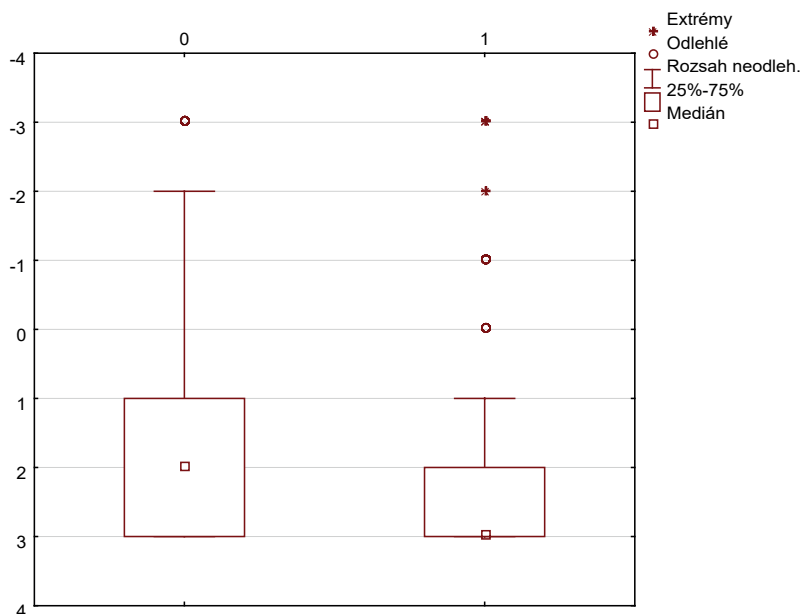
Obrázek 1

Proměnná A2

Obrázek 2

Proměnná B1

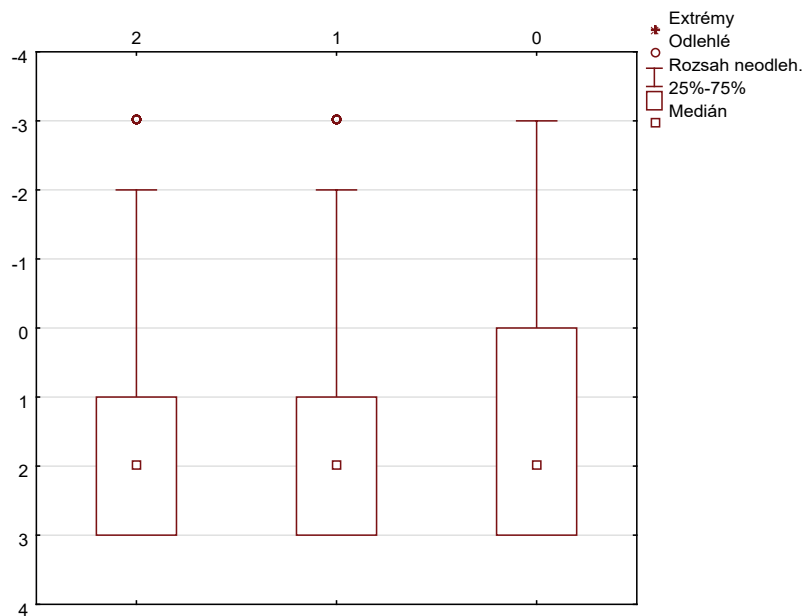
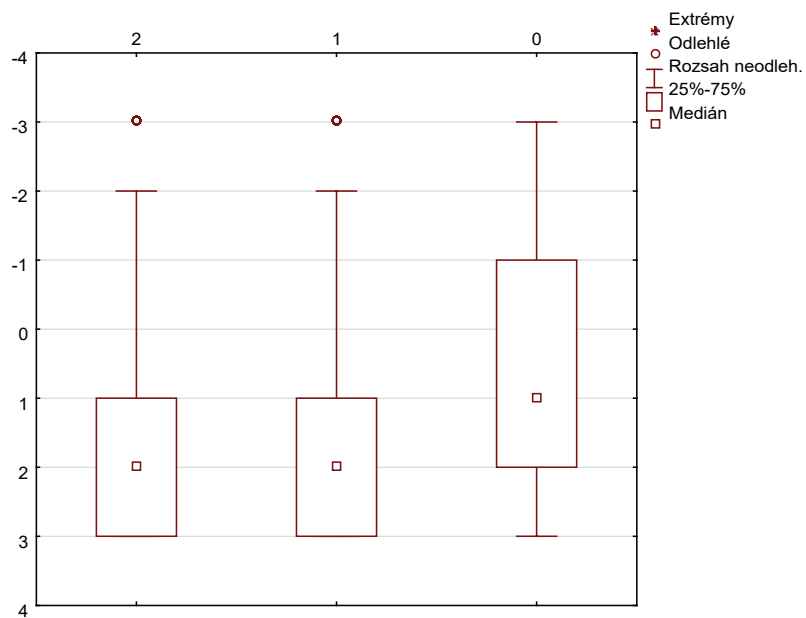

Liší se u jednotlivých proměnných hodnocení na škále v závislosti na profesi, konkrétně její zaměření na oblast školství a vědy?

V případě analýz výzkumného souboru rozděleného na skupiny dle profesí (tj. ve skupině 1 respondenti, kteří jako svou hlavní profesi uvedli školství a vědu, ve skupině 0 respondenti všech ostatních profesí) jsme nulovou hypotézu mohli zamítnout pouze v případě proměnné C (*vnímání díla J. Foglara jako inspirace pro vlastní pedagogickou práci*) – takový výsledek není překvapivý a odpovídá formulaci proměnné a definici zkoumané podskupiny. V případě všech proměnných A a B nulovou hypotézu ponecháváme v platnosti, proto můžeme konstatovat, že na uvedené položky reagovali respondenti z řad učitelů (a vědců) podobným způsobem, jako reprezentanti dalších profesí (tj. způsobem, který nepřináší statisticky významné odlišnosti).

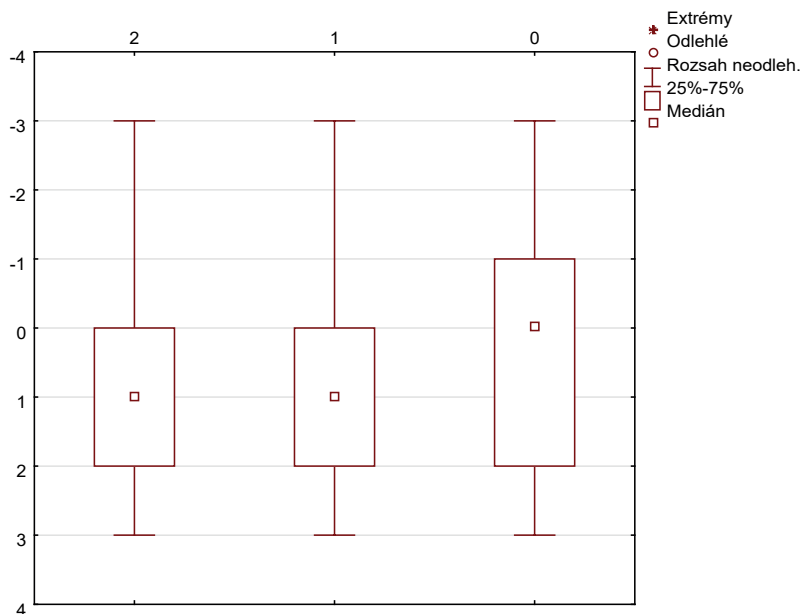
Liší se u jednotlivých proměnných hodnocení na škále v závislosti na pedagogických zkušenostech?

Zajímavé výsledky, které naznačují skutečnost, že pedagogicky orientovaní respondenti přeci jen vnímali a aplikovali dílo J. Foglara do svého života rozdílným způsobem, můžeme vysledovat, pokud na výzkumný soubor budeme pohlížet skrze položku zjišťující všechny (tedy nejen profesionální) pedagogické zkušenosti respondentů. Níže jsou zobrazeny krabicové grafy (Obrázek 3, 4 a 5) pro všechny situace, kde jsme zaznamenali statisticky významné rozdíly na úrovni $p < 0,01$. Zjišťujeme tedy poměrně zajímavou skutečnost, že hodnocení respondentů s pedagogickou praxí (sk. 1 – instruktor, vedoucí, animátor, dobrovolný pracovník, sk. 2 – profesionální pedagog, učitel, instruktor apod.) se sice neliší od hodnocení ostatních respondentů (sk. 0) v jednotlivých aspektech, které oceňují či vnímají v díle J. Foglara, ale již se významně liší v oblasti zjišťované aplikace daných prvků do reálného života; konkrétně jsme tedy zaznamenali statisticky významné rozdíly v mediánech hodnocení u položek B1, B2 a B3 (do svého života reálně aplikovali B1 – *pobyt v přírodě a táboření*, B2 – *vrstevnickou soudržnost*, B3 – *výzvu k celostnímu seberozvoji ve všech oblastech života*) a opět vcelku přirozeně u C (*vnímání díla J. Foglara jako inspirace pro vlastní pedagogickou práci*). Přitom rozdíly ve vzájemném srovnání hodnocení respondentů ze skupiny 1 a ze skupiny 2 nebyly statisticky významné.

Obrázek 3*Proměnná B1***Obrázek 4***Proměnná B2*

Obrázek 5

Proměnná B3

Liší se u jednotlivých proměnných hodnocení na škále v závislosti na zapojení do činnosti některého typu neziskových organizací?

Na závěr jsme testovali rozdíly v hodnocení pojednávaných proměnných v závislosti na tom, zda se respondent podílí na činnosti v některém z typů nestátních neziskových organizací. Významně vyšší hodnocení u všech sledovaných proměnných (vyjma A4 – *emotivního vnímání popisů přírody a krajiny*) jsme na hladině významnosti $p < 0,01$ zaznamenali u respondentů, kteří uvedli, že se podílí na činnosti některé ze skautských organizací, dále pak v případě respondentů z jiných trampských nebo tábornických organizací (u položek A1, A4, B1, B2, B4, C) a u jiných blíže nespecifikovaných organizací zaměřených na práci s dětmi a mládeží ve volném čase (B1, B2, C) stejně jako u respondentů podílejících se na činnosti církevních neziskových organizací (B4). Naopak u respondentů, kteří se podílejí na činnosti umělecky zaměřených neziskových organizací, bylo hodnocení v případě proměnné A1 podstatně nižší. Dílo J. Foglara tedy oceňují respondenti, kteří se podílejí na činnosti neziskových organizací využívajících přírodu jako edukační prostředí a významnou součástí jejich činností jsou tábornické aktivity. Pobyt v přírodě a táboření, stejně jako vrstevnickou soudržnost, pak spolu s nimi do běžného života aplikují také respondenti ostatních volnočasových organizací.

5 Diskuse

Texty J. Foglara jsou vydávány od roku 1934 až do současnosti. Jeho dílo, jak je patrné z textu výše, netvoří jen romány a povídky, ale i metodické texty. Určitou formou metodiky je však i každý jeho beletristický titul; nelze si odmyslet autorova východiska ve zkušenosti s rolí skautského vůdce. Děj jeho románů, vykreslení postav i popis přírodních scenérií či romantických zákoutí městských uliček tak můžeme vnímat jako detailní popis prostředků vedoucích k latentním výchovným cílům. Potvrzují to výše uvedené výsledky, které u skupin pedagogicky zaměřených respondentů ukazují silnější tendenci inspirovat se těmito pedagogickými prvky ve své práci. Přestože pedagogicky zaměřeni respondenti tyto prvky neoceňují významně silněji než jiné skupiny respondentů, výrazně více deklarují jejich aplikaci do své edukační práce.

Zcela výjimečnou pozici mezi všemi skupinami respondentů, které jsme zkoumali, zauímají skauti. Vysvětlení může být jednoduché. Foglar do svého díla vložil celou řadu principů, jež jsou původně součástí tzv. skautské výchovné metody. Svým dílem ale tuto metodu také zpětně utvářel a dotvářel. Zejména svým systémem „bobříků“, jakožto symbolickým označením odborností, dovedností, prokázaného odhodlání nebo např. morálního jednání, totiž inspiroval vedoucí řady oddílů, a nepřímo tak ovlivnil program mnoha skautských akcí. Na druhou stranu takové počínání skautských vedoucích, kteří přejímali Foglarův poměrně ucelený výchovný systém, bylo také kritizováno – docházelo totiž k alternování platného systému tzv. „odborek“ (odborné zkoušky skautek a skautů), které jsou oficiálním označením dosažení určité odbornosti (Havlová et al., 1998). Snad proto, že foglarovský proud tvořil zejména v devadesátých letech 20. století určitou konkurenční linii, nestalo se žádné z děl J. Foglara literární předlohou skautského symbolického rámce. Hlavními titulem pro vlčata (nejmladší věková kategorie, pro kterou Junák připravuje program) se stala *Kniha džunglí* (Kipling, 1894) a pro stejně staré světlušky to byli Karafiátovi *Broučci* (Karafiát, 1876). K oběma knihám byly vydány metodické příručky, a to včetně částí převyprávěného textu (srov. Pivec & Hájek, 1997; Vodička 2003), zejména v případě práce s *Broučky* již tehdy nastával problém s neaktuálností této předlohy, resp. použitého jazyka (Vodička, 2003). Žádný ze symbolických prvků z děl J. Foglara se dosud nevyskytuje v platném symbolickém rámci současné organizace Junák – český skaut, z. s. Přesto současné principy výchovného programu

této organizace de facto kopírují zásady, na kterých jsou vystavěna díla J. Foglara – týmová práce v malých skupinách, sebevýchova a seberozvoj, motivace dětí pomocí příběhů, pobyt v přírodě s partou kamarádů, průvodcovská role dospělých, postupné přebírání zodpovědnosti (skaut.cz).

Pokud bychom chtěli porovnat naše výsledky se zahraniční literaturou, museli bychom tak učinit pouze ve vyšší míře obecnosti, totiž s ohledem na neznalost knih J. Foglara mimo Českou republiku. Naopak relativně hojně jsou studie zabývající se tématem životního prostředí či ekologických námětů v dětské literatuře, obvykle zjišťované prostřednictvím obsahové analýzy děl (Babb, McBurnie, & Miller, 2018; op de Beeck, 2018). Takto tematicky zaměřené knihy, včetně obrázkových, mohou být vhodně začleněny do výuky přírodních věd (Martín et al., 2019), byť na druhou stranu některé knihy mohou ve svém zobrazení obsahovat základní biologické chyby, případně nedisponují dostatečnou přesností, což může mít nepříznivý vliv na biologickou gramotnost dětí (Beaumont, Briers, & Harrison, 2019). Jestliže se dlouhodobě využívá dětská literatura pro hlubší uvědomování si role přírody v životě člověka a pro osvojování si environmentálních postojů, např. u popisů přírody v knize *Robinson Crusoea* (Soetaert, Top, & Eeckhout, 1996) či za využití environmentálně výchovných aspektů mytologické představitosti knihy J. R. R. Tolkiena *Pán prstenů* (Morgan, 2010), zdá se, že v českém prostředí mohou Foglarovy knihy plnit obdobnou roli. V našem projektu jsme se nezaměřovali na obsahovou analýzu přírodních či environmentálních otázek v příbězích Foglarových knih, ale zajímalo nás, zda si čtenáři nejenom uvědomují možnosti výchovných impulsů pobytu v přírodě, ale zda je převádějí do svého reálného života. Na základě výsledků jsme si jisti, že tato literatura pomáhá svým čtenářům přejít od „sociálního kyborga“ žijícího v digitálním prostředí k propojení s jejich přirozeným prostředím (Wason-Ellam, 2010).

6 Závěr

Činnost řady našich neziskových organizací pro děti a mládež je s výchovou v přírodě spjata na různých úrovních. Jistě nejde jen o situace, kdy se příroda stává edukačním prostředím. Nejde jen o ochranu životního prostředí. Jedná se o komplexní vztah k vlastnímu životnímu prostoru a budování obdivuhodné úcty ke světu a k tomu, co nás přesahuje. Uvědomění a prožitek spirituálního rozměru přírody je ovšem něco, co Foglar do svého díla nepřenáší jako dědictví jeho role skautského vedoucího, ale nabízí jej sám zcela odlišným,

autentickým způsobem. Je otázkou, zdali i Foglarovo dílo jako metodická předloha není již časem překonáno, jak nám naznačilo několik respondentů v odpovědi na poslední, otevřenou položku dotazníku. Na základě jiných odpovědí ale chceme odpovědět, že není. Proto uzavíráme krátkou, ale výstižnou citací jedné z respondentek: „Za vše, co je ve mně dobrého, vděčím J. Foglarovi.“

Literatura

- Anonym (2010). *Skaut – postrach totalit*. <https://ct24.ceskatelevize.cz/archiv/1300211-skaut-postrach-totalit>
- Babb, Y. M., McBurnie, J., & Miller, K. K. (2018). Tracking the environment in Australian children's literature: The children's book council of Australia picture book of the year awards 1955-2014. *Environmental Education Research*, 24(5), 716–730. doi:10.1080/13504622.2017.1326020
- Bartíková, H. (1999). *Důvěrné rozhovory*. Formát.
- Bauer, Z. (2018). *Klub zvědavých dětí – Jaroslav Foglar a Protektorát: čtenářské kluby, zakázaný skauting a Kuratorium pro výchovu mládeže*. Zdeněk Bauer.
- Beaumont, E. S., Briers, E., & Harrison, E. (2019). Slow on the draw: The representation of turtles, terrapins and tortoises in children's literature. *Early Childhood Education Journal*, 47(6), 743–749. doi:10.1007/s10643-019-00966-0
- Brenner, C. (2018). Mnoho odstínů zelené: Hnutí Brontosaurus v Socialistickém svazu mládeže Československa. *Historie – Otázky – Problémy*, 10(2), 72–84.
- Dvorský, M. (2011). *Mýtus zvaný Stínadla: Rychlé šípy, Vontové a hlavolam – realita versus fikce* (2., roz. vyd.). Zdeněk Bauer.
- Emerson, R. W. (1927). *Příroda a duch*. Jan Laichter.
- Foglar, J. (1996). *Chata v Jezerní kotlině*. Olympia.
- Foglar, J. (1998). *Jestřábe, vypravuj...* Olympia.
- Foglar, J. (1999). *Když Duben přichází*. Olympia.
- Foglar, J. (2001a). *Dobrodružství v Zemi nikoho*. Olympia.
- Foglar, J. (2001b). *Kronika Ztracené stopy*. Olympia.
- Foglar, J. (2003a). *Hoši od Bobří řeky*. Olympia.
- Foglar, J. (2003b). *Rychlé šípy* (2. vyd.). Olympia.
- Foglar, J. (2004). *Boj o první místo*. Olympia.
- Foglar, J. (2005a). *Devadesátka pokračuje*. Olympia.
- Foglar, J. (2005b). *Pod junáckou vlajkou*. Olympia.
- Foglar, J. (2005c). *Život v poklusu*. Olympia.
- Foret, M. (2012). Kluby mladých gentlemanů. In P. Kořínek & T. Prokůpek (Eds.), *Signály z neznáma: český komiks 1922–2012* (s. 98–127). Arbor vitae.
- Gintel, A. (Ed.). (2019). *Zahrady pozemských radostí: pohled z dějin výchovy v přírodě*. Gasset.
- Hamanová, R., & Lábusová, D. (Eds.). (2008). *K fenoménu Jaroslav Foglar: sborník příspěvků z konference Fenomén Jaroslav Foglar. Památník národního písemnictví*.

- Havlová, M. (Ed.). (1998). *Odborné zkoušky skauetek a skautů*. Junák – svaz skautů a skauetek ČR, Tiskové a distribuční centrum.
- Holec, O. (1982). Prázdninová škola ČÚV SSM (Dnešní pojetí prázdninové akce pro věkovou skupinu 16 až 19 let). *Teorie a praxe tělesné výchovy*, 30(8), 462–465.
- Hošek, P. (2017). *Evangelium podle Jaroslava Foglara*. Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Hošek, P. (Ed.). (2018). *Duchovní rozměr fenoménu Foglar*. Dingir.
- Hurikán, B. (1990). *Dějiny trampingu* (2. vyd.). Novinář.
- Hybler, M. (1987). Jaroslav Foglar: Tajemství Velkého Vonta. *Svědectví*, 20(80), 944–946.
- Hurych, E. (2013). Pobyt a pohyb v přírodě a jejich duchovní rozměr. In E. Hurych (Ed.), *Spiritualita pohybových aktivit* (s. 117–132). Masarykova univerzita.
- Jehlička, P., & Smith, J. (2017). Trampové, přírodovědci a brontosauři: předlistopadová zkušenost českého environmentálního hnutí jako předzvěst ekologické modernizace. *Soudobé dějiny*, 24(1–2), 78–101.
- Jelínek, T. (2008). Německé „hnutí mládeže“ v Čechách. In M. Waic (Ed.), *Německé tělovýchovné a sportovní spolky v českých zemích a Československu* (s. 171–208). Karolinum.
- Jirásek, I. (2007). Prototyp zážitkového pedagoga. In I. Jirásek (Ed.), *Fenomén Foglar* (s. 25–83). Prázdninová škola Lipnice.
- Jirásek, I. (2017). Foglar podle metodiky hodnocení české vědy. *Sborník nezávislých foglarovců*, 6, 4–5.
- Jirásek, I. (2019). *Zážitková pedagogika: teorie holistické výchovy (v přírodě a volném čase)*. Portál.
- Jirásek, I. (2020). Transformative experience as a change of horizon. In J. Parry & P. Allison (Eds.), *Experiential learning and outdoor education: Traditions of practice and philosophical perspectives* (s. 112–129). Routledge.
- Jirásek, I. (Ed.) (2013). *Allan Gintel – zážitková pedagogika a výchova v přírodě: cesty vedou dál*. Univerzita Palackého.
- Jirásek, I., Martin, A., & Turcova, I. (2009). Games and play: Jaroslav Foglar's influence on Czech education in nature. *Horizons*, 45, 28–32.
- Jirásek, I., Němec, J., & Macků, R. (2021). *Foglar v nás: Záhada hlav a lomu*. Brno: MUNIpress.
- Jirásek, I., & Svoboda, J. (2015). *Putování a smysl života: proměna člověka v zimní přírodě*. Univerzita Palackého.
- Jirásek, I., & Turcova, I. (2017). The Czech approach to outdoor adventure and experiential education: the influence of Jaroslav Foglar's work. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 17(4), 321–337. <https://doi.org/10.1080/14729679.2017.1344557>
- Jírek, B. (1964). Počítejme s Foglarem. *Zlatý máj*, 8(11), 504–507.
- Karafiát, J. (1876). *Broučci*. vl. náklad.
- Kasper, T., & Kasperová, D. (2016). *Německé mládežnické hnutí a spolky mládeže v ČSR v letech 1918–1933*. Academia.
- Kipling, R. (1894). *The jungle book*. Macmillan & Co.
- Kotyk, P., & Lábusová, D. (Eds.). (2012). *Jaroslav Foglar – Jestřáb kronikářem*. Gutenberg a Památník národního písemnictví.
- Krško, J., Mareš, J., Pohunek, J., Randák, J., & Špringl, J. (2019). *Český trampingu v časech formování a rozmachu*. Academia.

- Lipčík, R. (1988). Řekni mi, co čteš... *Mladý svět*, 30(16), 6–7.
- Lopatka, J. (1991). Sláva a úskalí amatérismu. In J. Lopatka (Ed.), *Předpoklady tvorby* (s. 174–182). Československý spisovatel.
- Mareš, J. (2018). Jestřáb mezi trampy: Jaroslav Foglar a hybridita českého trampingu. *Historie – Otázky – Problémy*, 10(2), 118–148.
- Martín, N. M., Hageman, J. L., Montgomery, S. E., & Rule, A. C. (2019). A content analysis of thirty children's picture books about ecology. *Journal of STEM Arts, Crafts, and Constructions*, 4(1), 83–120.
- Martin, A., Turčová, I., & Neuman, J. (2016). Turistika activities and games, dramaturgy and the Czech outdoor experience. In B. Humberstone, H. Prince, & K. A. Henderson (Eds.), *Routledge international handbook of outdoor studies* (s. 297–306). Routledge.
- Morgan, A. (2010). The Lord of the Rings – a mythos applicable in unsustainable times? *Environmental Education Research*, 16(3–4), 383–399.
- Mrva, J. (1990). *Jaroslav Foglar*. Okresní knihovna.
- Neuman, J., Ďoubalík, P., Šafránek, J., Vomáčko, L., Boštíková, S., & Brtník, J. (2000). *Turistika a sporty v přírodě: přehled základních znalostí a dovedností pro výchovu v přírodě*. Portál.
- Neuman, J., & Hanuš, R. (2007). Kristova léta školy prázdninového času. *Gymnasion: časopis pro zážitkovou pedagogiku*, 4(1), 17–55.
- Nezkusil, V. (1991). Rozpory Foglarova světa: k prvnímu soubornému vydání „stínadelských“ příběhů. *Zlatý máj*, 35(3), 157–163.
- Nosek-Windy, V. (1999). *Jestřábí perutě: povídání o foglarovkách*. Olympia.
- op de Beeck, N. (2018). Children's ecoliterature and the new nature study. *Children's Literature in Education: An International Quarterly*, 49(1), 73–85.
- Pivec, R., & Hájek, P. (1997). *Mauglího kronika. Vyprávění pro vlčata*. Junák, svaz skautů a skautek ČR.
- Pírek, Z. (1990). *Čtenářské kluby Jaroslava Foglara*. Delfín.
- Prokůpek, T., Kořínek, P., Foret, M., & Jareš, M. (2014). *Dějiny československého komiksu 20. století*. Akropolis.
- Richter, V., & Houšková, Z. (2004). *Nejoblíbenější kniha obyvatel České republiky* (online). <http://www.mojekniha.cz/>
- Seifert, M. (1920). *Přírodou a životem k čistému lidství: příručka českých junáků*. Dědictví Komenského.
- Seton, E. T. (1991). *Knihy lesní moudrosti* (2. vyd.). Olympia.
- Snopek, V. (Ed.). (1969). *Tábornická škola* (2. vyd.). Mladá fronta.
- Soetaert, R., Top, L., & Eeckhout, B. (1996). Art and literature in environmental education: Two research projects. *Environmental Education Research*, 2(1), 63–73.
- Sohr, S. (1968). *Zase zní píseň úplňku: vyprávění o Jaroslavu Foglarovi*. Puls.
- Stárek, M. (1974). Tábornické školy jak byly, jak jsou a jak by měly být. *Metodické listy pro pobyt v přírodě a turistiku*, 4(3), 15.
- Svojsík, A. B. (1912). *Základy junáctví: návod pro výchovu čes. skauta na zákl. systému R. Baden-Powella Scouting*. J. Springer.
- Šantora, R. (Ed.) (2014). *Skautský oddíl: 2. a 5. pražský oddíl Junáka – Jaroslav Foglar a Jaroslav Novák, 1913–2013*. Junák – svaz skautů a skautek ČR, Tiskové a distribuční centrum a Mladá fronta.

- Šantora, R., Nosek, V., Janov, S., & Dostál, V. (2012). *Skautské století: dobrodružný příběh 100 let českého skautingu*. Junák – svaz skautů a skautek ČR ve spolupráci s vydavatelstvím Mladá fronta.
- Thoreau, H. D. (1995). *Chůze*. Zvláštní vydání.
- Thoreau, H. D. (2006). *Walden aneb život v lesích* (6. vyd.). Ladislav Horáček – Paseka.
- Tlustý, T. (2017). *Budování národních organizací YMCA v Československu a Polsku: rozvoj tělesné kultury v letech 1918–1939*. Karolinum.
- Tlustý, T., & Štumbauer, J. (2013). *Tělesná výchova a sport v organizacích YMCA a YWCA v meziválečném Československu*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.
- Uherková, D., & Úlovcová, H. (1993). Co se čte ve veřejných knihovnách. *Čtenář: měsíčník pro práci s knihou*, 45(9), 282–293.
- Urbanová, S., & Matýsková, B. (1992). *Jaroslav Foglar (tematická jednotka pro základní školy)*. Item.
- Vacke, V. (1988). Svět pouze pro chlapce? *Kmen*, 1(40), 1–3.
- Vodička, T. (2003). *Broučci a práce s nimi: Metodika pro vedoucí světlušek*. Junák – svaz skautů a skautek ČR.
- Vučka, T. (2015). *Cesta za modrým světlem: meditace nad texty Jaroslava Foglara*. Pistorius & Olšanská.
- Vučka, T. (2018). Krása, touha a lyrické tóny v prózách Jaroslava Foglara. In P. Hošek (Ed.), *Duchovní rozměr fenoménu Foglar* (s. 199–220). Dingir.
- Waic, M., & Kössl, J. (1992). *Český tramping 1918–1945*. Práh a Ruch.
- Wason-Ellam, L. (2010). Children's literature as a springboard to place-based embodied learning. *Environmental Education Research*, 16(3–4), 279–294.
- Zachariáš, J. (2007). *Stoletý hoch od Bobří řeky: dobrodružství života a metod Jaroslava Foglara – legendy dětské zájmové činnosti*. Ostrov.
- Zapletal, M. (2007). *Záhady a tajemství Jaroslava Foglara*. Euromedia Group – Knižní klub.

Autoři

Mgr. Richard Macků, DiS., Ph.D., Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích,
Pedagogická fakulta, Katedra pedagogiky, Jeronýmova 10, 371 15 České Budějovice,
e-mail: mackur@pf.jcu.cz

doc. PhDr. Jiří Němec, Ph.D., Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta,
Katedra sociální pedagogiky, Poříčí 31, 603 00 Brno, e-mail: nemec@ped.muni.cz

prof. PhDr. Ivo Jirásek, Ph.D., Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií,
Ústav školní pedagogiky, Štefánikova 5670, 760 01 Zlín, e-mail: jirasek@utb.cz

The theme of outdoor education in the work of Jaroslav Foglar as seen by pedagogical staff

Abstract: Texts by Jaroslav Foglar (JF) have affected several generations of readers and have even repeatedly aroused the interest of the professional public. The results described in this contribution are partial outcomes of a complex questionnaire (n = 1174) aimed at the description of the degree of the influence of J. Foglar's work; specifically, we have tried to find out which aspects of JF's work were the most appreciated by the respondents and which of them they subsequently applied in their real lives. Altogether there were some 15 fields to be dealt with, out of which 4 have been chosen for this study as they are closely related to the subject of "open-air education" – staying out in the country and camping; emotional perception of nature and landscape; group cohesion; and holistic self-development. It has been discovered that the respondents with some pedagogical experience are able to apply individual aspects of JF's work to their own performance more significantly. This is true for both professional schoolteachers and the voluntary instructors-lecturers. However, it is the Scouts who have been influenced most of all by Foglar's work, even in spite of the fact that none of the texts or other components of Foglar's educational system have been in any way represented in the JUNAK official educational program.

Keywords: Jaroslav Foglar, Foglaring, scouting, outdoor education, leisure education, non-governmental organization